

YALIN DURUM KARMAŞASI

Doç. Dr. Kerime Üstünova *

Özet

Türkçede sıfır biçimbirimle gösterilen yalın durum, özne konumundaki dil birimlerinin girdiği bir durum çeşididir. Bu nedenle yalnız "ad" ve "zamir" görevini üstlenmiş dil birimleri, yalın durumda bulunabilirler. Ad soylu olmalarına karşın sıfat, zarf, edat, bağlaç ve ünlemler, ad durumu çekimine giremediklerinden yalın durum özelliği gösteremezler. Ad görevini üstlenmiş dil birimleri de, eylemle bağlantı kurup işi, oluşu, kılışı yaparı/edeni gösterme işlevini üstlenirlerse yalın durum çekimine girmiş olurlar.

Anahtar sözcükler: ad işletimi, yalın durum, sıfır biçimbirim

Confusion in Simple State

Abstract

The simple state which is shown with zero form unit in Turkish is a type of state incorporating language units that are at position of subject. Therefore only the language units that assume "noun" and "pronoun" functions are able to stay in simple state. Even if they are of noun origin, because adjectives, adverbs, prepositions, conjunctions and exclamations can not enter into noun state inflection, they do not show the characteristic of simple state. However the language units having assumed the function of a noun may only enter into simple state inflection if they undertake the function of indicating the work, event, rendering and one who performs the action, establishing a connection with the verb.

Key Word: the inflection of noun, the simple state, zero form unit

Bağımsız, öncül ve sözlüksel dil birimi özelliği gösteren adlar, dilde tek başına kullanıma çıkma hakkına sahiptir. Ancak adların sistemde sürekli tek başına hareket etmeleri söz konusu değildir. Dil örgüsünü oluşturmak gerekmektedir. Bu nedenle daha geniş kavramları ifade etmek için diğer dil birimleriyle ilişki kurma zorunluluğu ortaya çıkar. İşte bu noktada geleneksel dilbilgisinde *hâl kategorisi* adı verilen durum söz konusu olur.

1980'li yıllardan sonra Chomsky'nin *Üretken Dönüşümlü Dilbilgisi* kuramının dil öğretimi alanına uygulandığı, pek çok dilin

* Doç. Dr. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi, ustunovak@yahoo.com

öğretiminde yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir. Buna göre durum ekleri, Yönetme ve Bağlama Kuramının alt kuramlarından biri olan Durum Kuramı içinde ele alınır. Durum Kuramı, adların hangi durumu yüklediklerini, sistem içinde hangi dil birimleriyle nasıl, niçin bağlantıya girdiklerini, yani durum yükleyicilerinin neler olabileceğini ve durum yüklemenin yapısal özelliklerini düzenleyen bir alt kuram olarak tanımlanır. ¹

Yalın durum, bir çekim biçimi, ad durumlarının bir çeşididir. Ad durumuna girip de durum eki almayan, yüzey yapıda bir ek taşımayan ada *yalın ad* denir. Türkçede yalın durum için herhangi bir ek yoktur. Ya da yalın durum, sıfır biçimbirimle (soyut biçimbirim) çekimlenmiştir diyebiliriz.

“Pınar, yemek pişiriyor.”, “Sen, elma aldın pazardan.”, “Öğrenciler taş atıyor.”, “Bize ufağı geldi.” cümlelerindeki *Pınar*, *sen*, *ufağı*, *öğrenciler* ad durumuna girip durum eki almayan, yalın durumda sözcükler/sözcük öbekleridir (**onun** ufağı). Bunlar, doğrudan doğruya bir nesneyi, bir kişiyi karşılamaktadır.

İşletme ekleri içinde kapsamları, soru eki hariç, en geniş olanlar durum ekleridir. Türkçede, “Kapsamı geniş olan ek, kapsamı dar olan ekten sonra gelir.” kuralı, işletme eklerindeki sırayı çokluk eki + iyelik eki + durum eki + soru eki (**ÇİD S**) biçiminde belirler. Bu nedenle - yazım sorunu olmakla birlikte- soru ekinin ayrı yazıldığını da göz önünde bulundurursak, ada en son gelen ek, durum eki olmak zorundadır. Bu demektir ki, yalın durumdaki bir ada soru eki dışında herhangi bir ek gelemmez. “Bunu İlgin mi söyledi?”, “Sen mi hırsızı gördün?” vb.

Durum eklerinden önce gelen çokluk, iyelik ve tamlayan ekini almış olması, adın yalın durumda bulunmasına engel değildir. “Arabalar geldi.”, “Kardeşim sınıfını geçti.”, “Öğrencileri başarılıdır.”, “Köyün delisi oynuyor.”, “Dağlar kadar çamaşır yıkamış.” cümlelerinde *arabalar*, *kardeşim*, *öğrencileri*, *köyün delisi*, *dağlar* sözcük / sözcük öbekleri ad işletimine girmiş, fakat durum eki almadıklarından yalın durumda adlardır.

Ad ve zamir görevini üstlenen sözcükler için yalın durumdan söz etmek mümkündür. Yalın durumda bulunan bir adın, cümledeki başka öğeyle mutlaka bağlantısı olmalıdır. Ona bu durumu yükleyen bir dil birimi bulunmalıdır. Bu da, eylemdir / yüklemidir. Eylemler, kendilerine bağlanacak adların hangi durumda bulunması gerektiği konusunda belirleyicidir. Yani ad durumuna giren addır, ancak adın

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. N.E.Uzun, *Evrensel Dilbilgisi* s. 184-234 / Özgür Aydın; “Türkçede Belirtme Durumu Eklerinin Öğretimi Üzerine”, *Dil Dergisi*, s. 5-17

hangi ad durumuna gireceğinin kararı eyleme aittir. Leyla Karahan, eylemle durum eki almış ad (tamlayıcı) arasındaki ilişkinin biçimini ve niteliğini o dili kullananların belirleyeceğini, bunun lehçe ve ağızlara göre farklılıklar göstereceğini, eylemin anlamına göre eylem-tamlayıcı ilişkisinin değişebileceğini bildirir. (Karahan 1997: 209-213) Fatma Akerson, eylemleri kendilerine bağlanan durum ekli adlara göre, yani eylemin etrafında olması gereken zorunlu tamlayıcılara göre sınıflandırır, yalın durumda bulunan bir ada bağlanan eylemi *tek değerli eylemler* sınıfına sokar. (Akerson 2000:128) Bu durumda yalın durumdaki adın hangi eylemler için zorunlu tamlayıcı olduğu önem kazanır. Dolayısıyla sözcükleri ardışık biçimde sıralayıp “Masa, kapı, sıra, altın, gümüş, cam, defter, kitap, ağaç, uzay, demir yalın durumdadır.” türü söylemler doğru olmadığı gibi dil öğretimini zorlaştırıcı nitelik taşımaktadır. “Ev, evi eve, evde, evden” biçiminde yapılan sıralama içinde diğer sözcüklerin ad durumuna girdikleri aldıkları durum ekinden belli olduğu için yalın durumun farkına varılabilir. Ancak bir adın yalın durumda olduğunu söyleyebilmek için, adın ad işletimine girmesi yani bir başka birimle -eylemle- bağlantı kurduğunu bilmemiz (görmemiz, duymamız) gerekmektedir. Eylem-tamlayıcı ilişkisini göstermek adına bu tarz söylemlerden uzak durmak gerekir. Öyleyse bağlamdan uzak kalarak yalın durumdan söz etmek sağlıklı değil diyebiliriz. Hiç değilse, yalın durum, en az bir cümle içinde ele alınmalıdır.

Biçimsel olarak ek almamış bütün ad soylu sözcükler, yalın durumda sayılmamalıdır. Zarf, sıfat, edat, bağlaç ve ünlemlerin ad çekimine girmedikleri; ayrıca tamlayanın ve belirtme durumunun eksiz biçimlerinin oluşu unutulmamalı. “Yarın Ilgın’a ayakkabı alınacak ve elbise için kadın terzisine gidilecek.” örneğinde *yarın*, *ayakkabı*, *ve*, *için*, *kadın* sözcükleri yüzey yapıda herhangi bir ek almamalarına karşın yalın durumda değildiler. Çünkü bu cümledeki *yarın* (zarf), *ve* (bağlaç), *için* (edat) ad görevini üstlenmediklerinden ad çekimine giremezler. “Yarını, içini, veyi inceleyelim.” gibi zorlama bir cümlede, ad durum ekleri aldıklarında artık zarf, bağlaç, edat olmaktan çıkar, ad olurlar. Ya da “Bugünkü derste için ele alınacak.” türü bir cümlede *için-Ø*, eksiz belirtme durumuna girmiş bir addir. Artık edat oluşundan söz edilemez. Örnek cümlemizde ad oldukları halde *ayakkabı-Ø*, eksiz belirtme durumuna girdiğinden; *kadın-Ø* ise eksiz tamlayan konumunda bulunduğundan yalın durumda değerlendirilmemelidir.

Hikmet Dizdaroğlu, Tümcebilgisi kitabında “Öznenin başlıca özelliği ad soylu olması ve yalın durumda bulunmasıdır.” (Dizdaroğlu 1974: 39) dedikten sonra, yazarın “Sıfatlar adlaşarak özne olabilirler.”, “Belirteçler adlaşarak özne olabilirler.”, “Ünlemler

adlaşarak özne olabilirler.”, “İlgeçler adlaşarak özne olabilirler.”, “Bağlaçlar adlaşarak özne olabilirler.” (Dizdaroğlu 1974: 50-53) türü açıklamalar getirişi bir çelişkiyi gözler önüne serer. Özne olduktan sonra o dil biriminin görev adı, *addır*. Artık ona *sıfat*, *zarf*, *edat*, *bağlaç*, *ünlem* diyemeyiz. Aynı dil biriminin bir başka yerde sıfat, zarf oluşu vb. onun her karşımıza çıktığında bu görevle anılmasını gerektirmemektedir.

1. “Güzel kızı severim.” 11. “Güzeli her zaman severim.”
 111. “Seversem güzel severim.” 11v. “Sevdi mi güzel sever. Sevgisini sorgulayamazsınız.” v. “Güzel, bizi de sever.” cümlelerinde *güzel* sözcüğü sırasıyla 1. niteleme sıfatı, 11. ekli belirtme durumunda ad, 111. eksiz belirtme durumunda ad, 11v. durum zarfı, v. yalın durumda ad özelliği göstermektedir. Şimdi ikinci cümlede geçen “*güzeli*” dışındakiler, yüzey yapıda eksiz görünüm sergiliyorlar diye yalın durumda ad mı kabul edilmeli? Halbuki yalın durumda ad olan, yalnız son cümledeki özne görevini üstlenen dil birimidir.

Yalın durumdaki adlar, bağlandıkları bitmiş eylem ya da bitmemiş eylemin kim/ne tarafından yapıldığını göstererek özne görevini üstlenirler. Yani yüklem anlattığı iş, oluş ve kılışı yaparı / edeni işaret ederler. Bitmiş eyleme bağlanırlarsa, temel önermenin öznesi, bitmemiş eyleme bağlanırlarsa, iç öge olarak da kalabilirler.

zaman zarf tümleci özne (yalın durumda ad)
özne (yalın durumda ad)

İlgin ödevlerini bitirdiğinde yağmur dinmişti.
 └──────────────────┬──────────────────┘

İlgin ödevlerini bitirdi. Yağmur dindi.
 özne (yalın durumda ad) özne (yalın durumda ad)

Çocuklar ağaca tırmandı. Kardeşim geldi.
 özne özne
 (yalın durumda çoğul ad) (yalın durumda iyelikli ad)

Edatlar, kendilerinden önce gelen adlara bağlanırken adın, ad durumuna girmesi gerekmektedir. Ad, yalın durumda olduğu gibi edatın kabul edeceği bir durum ekini de alabilir. *Dağ kadar*, *dağa kadar*, *dünden beri*, *sana göre*, *çocuk için*, *eve karşı* vb.

dağ kadar çocuk için araba ile arı gibi
 ad edat ad edat ad edat ad edat
 EDAT ÖBEĞİ EDAT ÖBEĞİ EDAT ÖBEĞİ EDAT ÖBEĞİ

Edatların kendilerinden önce gelen adlara ekli ya da eksiz bağlanışları edatın cümleye katkısını, cümledeki anlamını değiştirir.

Örneğin; “Dağ kadar çamaşır yıkadı.” ile “Dağa kadar koştu.” cümlelerinde *kadar*’ın işlevi aynı değildir. “Dağ kadar çamaşır yıkadı.” cümlesinde *kadar*, eşitlik işlevi üstlenmiş, mecaz anlamda olsa bile çamaşırın miktar olarak dağa eşit, denk olabileceğini, yani çamaşırın çokluğunu anlatmaktadır. Demek ki, dağ ile çamaşır miktar bakımından karşılaştırılırken *kadar* kullanılmaktadır. “Dağa kadar koştu.” örneğinde ise eşitlik, sınırlandırılarak verilmiştir. Koşulan yer, başı belli olmayan, dağda son bulan bir mesafedir.²

Kimi kaynaklarda belirtisiz ad tamlamalarında tamlayanın, sözde öznenin, belirtisiz nesnenin, sıfatların, zarfların yalın durumda olduğu ileri sürülse de bu görüşlere katılmak mümkün değildir.³ Dilbilgisi kitaplarında yer alan bu tür görüşler, Türkolojinin handikabı, zaafi olarak görülmekte özellikle dilbilim alanında çalışanlarca eleştirilmektedir. (Aydın 1997: 5-17, Aydın 1999: 33-41, Uzun 2000: 190) Yalın durum konusunun pek çok dilbilgisi kitabındaki işleniş biçimi, tarafımızdan da eleştirilmektedir. Hatta bu çalışmanın nedeni de bunu ortaya koymaktır. Ancak bunu tüm Türkolojiyi içine alacak biçimde sunmanın abartılı görüldüğünü söylemek gerekmektedir. Bugün üniversitelerde son yıllarda yapılan çalışmalarda, mevcut dilbilgisi kitaplarında yer alan eskimiş bilgilerden çok uzak, çağdaş, bilimsel görüşlerin sergilendiğini ve öğretimin bu doğrultuda yapıldığını vurgulamakta yarar var.

Yukarıda belirttiğimiz ve yalın durumun işlenişine ilgili olarak katılmadığımız konuya itiraz edişimizi şöyle açıklayabiliriz:

a. Belirtisiz ad tamlamalarında tamlayan, yalın durumda değildir: Geleneksel dilbilgisinde ilgi durumu, tartışılmakla birlikte, ad durumlarından biri olarak değerlendirilir. (bkz. Korkmaz 2003: 268-270) Ekli ve eksiz olmak üzere iki biçimi olan ilgi durumu, adın kendinden sonra gelen iyelikli bir ada bağlanmasını gerektirir. (Bu özelliğinden dolayı durum eki oluşu tartışılır.) *çocuk-Ø ayakkabısı / çocuğun ayakkabısı* vb. Türkçe, işlevleri aynı olan eklerin aynı tabanda bulunmasına izin vermez.⁴ O halde ilgi durumuyla, yalın

² Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Öner; “Edatların Karşılaştırma ve Sınırlandırma Bağlantıları” *TDAY-Belleten 1999/I-II*, s. 147-157.

³ Zeynep Korkmaz: “Yahut da yalın durum, belirtisiz ad tamlamalarında ‘tamlayan’, sıfat tamlamalarında ‘niteleyen’ görevi yapar.” *Türkiye Türkçesi Grameri* (Şekil Bilgisi) s. 267 / Fuat Bozkurt: “Yalın durumdaki adlar belirsiz nesne olur.” *Türkiye Türkçesi* s. 108 / Tahsin Banguoğlu: “...adlar belirsiz ad takımlarında belirten ve cümlede belirsiz nesne olarak da kullanılırlar.” *Türkçenin Grameri* s. 326. / Tufan Demir: “Yalın durumdaki adlar, ad çekim eklerinden birini almamış adlardır. Bu durumdaki adlar cümlelerde özne, belirtisiz nesne, ya da sözde özne görevinde bulunurlar.” *Türkçe Dilbilgisi*, s. 272 / Mahzar Kükey: “Yalın durumda bulunan nesnelere belirtisiz nesne adı verilir.”, *Türkçenin Sözdizimi*, s. 120.

⁴ Durum eklerinin üst üste gelmesi olayı, özellikle Eski Türkçede zamirlerde (sinitin, sinidin, anından vb.) yaşılmıştır. Zeynep Korkmaz’ın *ek yığılması*, Osman Fikri Sertkaya’nın *katmerli çekim* olarak

durumun üst üste gelmesi düşünülemediğinden *çocuk-Ø ayakkabısı* örneğindeki *çocuk-Ø* yalın durumda sayılmamalıdır. Yalın duruma giren bir adın, *ev, evi, eve, evde, evden* gibi diğer durumlara gireceğini de var sayarak, ekli ilgi durumundaki bir adın üzerine herhangi bir durum ekinin gelmediğini, dilin böyle bir kullanıma (*arabanın-a, arabanın-ı, arabanın-da, arabanın-dan* vb.) izin vermediğini göz önünde bulundurursak tezimizi desteklemiş oluruz.

b. Birleşik eylemlerde yer alan yüzey yapıda eksiz gözüken her ad, yalın durumda değildir: Kimi zaman eylemler, yalın durumdaki adlarla (özneleriyle) kalıplaşarak birleşik eylem yapma yoluna giderler. *Yüreği hopla-, karnı acık-, gözü dön-, uykusu kaç-, içi geç-* vb. Zeynep Korkmaz, bu yapılarla *tek ögeli kalıplaşmış birleşik eylemler* adını verir. “1. Özne+eylem bağlantısıyla birleşenler: Bu alt kümedeki birleşiklerde eylemden önce gelen ad ya da ad kümesi eyleme, ya yalın durumda ya da iyelik eki alarak bağlanmıştır. Bu durumda, birleşik eylem içindeki ad ya da ad kümesi eylemin öznesi gibidir: Karın acık- (karnı acık-), ders al- “ibret almak”, ilham al-, bet beniz at-, surat as-, kafası bozul-, eli ayağı çözül-, dili dolan-, gözü dön-, içi geç-, kanat ger-, yüreği hopla-, uykusu kaç-, canı yan- vb. 2. “Nesne+eylem bağlantısıyla birleşenler: Bu alt kümede eylemden önceki ad ya da ad kümesi, eyleme bir nesne bağlantısıyla bağlanmıştır: Can at-, bayrak aç-, iç aç-, kucak aç-, mendil aç-, savaş aç-, akıl al-, boyunun ölçüsünü al-, gönül al-, yakışık al-, kazık at-, şafak at-, sinek avla-, işin aslını astarını anla-, bel bağla-, parmak bas-, pabuç bırak-, diş bile-, yüz bul-, boyun bük-, vb.”⁵ Korkmaz’ın verdiği örneklerden birkaçını cümle içinde ele alalım. “Teyzem, yaptıklarından ders aldı.”, “İlgin, nedense bugün bana surat asmış.”, “Demek ki Ermeniler, bize savaş açtı.”, “Anneler, çocuklarına kol kanat gererler.” Verdiğimiz örneklerde altı çizili birimlerin, hareketi, işi yapanı gösterdiklerinden söz diziminde sözlüksel özne olarak adlandırıldığı bilinir. Bu durumda örnek cümlelerde ikişer özne yer almaktadır. Hem sözlüksel özne, hem eylemle kalıplaşarak birleşik eylem yapmaya neden olan özne. Oysa örneklerdeki eylemlerle kalıplaşan adlar, hareketi yapanları değil, hareketten etkilenenleri işaret ederler. Yani yalın durumda değil, eksiz belirtme durumundadırlar. Eylemler, özneleriyle değil, nesnelereyle öbekleşmiştir. Bunu test etmek için verdiğimiz örneklerde ufak bir değişiklik yapmak yetecektir: “Teyzem,

değerlendirip ‘mongolizm’ saydığı bu durum, adlarda görülmemektedir. (Korkmaz 1995: 85-90), (Sertkaya 1996: 17-37)

⁵ Zeynep Korkmaz’ın Türkbilim’de yayımlanan “Türkçede Birleşik Eylemler ile Anlam Kaymaları” adlı makalesinden aldığımız bu bilgi için bkz. Zeynep Korkmaz; *Türkiye Türkçesi Grameri* (Şekil Bilgisi) s. 838-840.

yaptıklarından ders(i) / dersini aldı.”, “İlgin, bugün bana surat(ı) asmış.”, “Demek ki Ermeniler, bize savaş(ı) açtı.”, “ Anneler, çocuklarına kol kanat(larını) gererler.” vb.

Diğer yandan Korkmaz'ın *özne+eylem bağlantısıyla birleşenler* başlığında verdiği **ilham al-** ile *nesne+eylem bağlantısıyla birleşenler* başlığında verdiği **gönül al-** arasında bir fark göremiyoruz. İkisi de, geçişli eylemin dışı dönük olan hareketinin işi yapanın (öznenin) dışında yöneldiği kavramın adıdır. Öyleyse eylemlerin ikisi de eksiz belirtme durumuna girmiş bir adla yani nesnesiyle öbekleşmiştir diyebiliriz.

Sonuçta ancak geçişsiz eylemlerin yalın durumdaki adlarla / özneleriyle kalıplaşarak bileşik eylem yapabildikleri ortaya çıkmaktadır. “Babamı öyle görünce yüreğim hopladı.”, “Bu gece uykusu kaçmış.” vb. Altı çizilmiş birimler, özneleriyle öbekleşmiş yüklemelerdir.

c. Sıfat, yalın durumda değildir: Bazı dilbilgisi kitaplarında, “Ön ad terimiyle de karşılanan, kendinden sonra gelen bir adı çeşitli açılardan tanımlayan, tasvir eden sıfatlar, yalın durumda olmak zorundadır. Güzel kızlar, kursun asker, altın kalem vb.” tarzı ifadelere rastlanmaktadır. ⁶ Oysa sıfatı addan ayıran, durum eklerini almayışları yani ad durumu çekimine giremeyişleridir. Belirtme, yönelme, bulunma, çıkma durumuna giremeyen sıfatlara dil, neden yalın duruma girme izni veriyor acaba? Bu, bir çelişki değil mi? Oysa dil, ad çekimine giren dil birimine yani adlara ve zamirlere sınırlama getirmemeli. Sıfatlar, ad soylu sözcükler olmakla birlikte *sıfat*, ayrı bir görev adıdır. Ad soylu sözcük, ad görevindeki bir dil birimini çeşitli açılardan tamamladığında, yani belirli kıldığında sıfat kimliğine bürünmüş olur. Öyleyse *sözcük türü* ile *görev adını* birbirine karıştırmamak gerektir. Tıpkı bizler gibi. *Kadın* ve *erkek* olmak üzere iki gruba ayrılan insanoğlu yaşam boyu çeşitli unvanları taşır. Örneğin, kadınlar için *kız bebek*, *kız çocuğu*, *genç kız*, *abla*, *gelinlik kız*, *gelin*, *yenge*, *teyze*, *hala*, *anne*, *kaynana*, *komşu anne*, *büyük anne*, *babaanne*, *anneanne*, *nine* vb. Bunların hepsi birer görev adıdır. *Teyze* olmanın gereği, kız kardeşin çocuğunun olmasıdır. *Anne* unvanını üstlenmek için de, çocuk doğurmak gerekir. Çocuk doğuran da, doğurmayan da *kadın* türünü temsil ettiği halde yalnız birinin görev adı *annedir*. Çocuk doğurmayana *kadın* soylu olmasına karşın nasıl *anne* diyemiyorsak, bir adı nitelemeyene de *ad soylu* olmasına karşın *sıfat* diyemiyoruz. Sıfatın ve adın birbirinden ayrı birer görev adı olduğunu unutmadan, dilde

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Fuat Bozkurt: “...tümce içinde sıfatlar yalın durumda bulunur.” *Türkiye Türkçesi* s. 109 / Zeynep Korkmaz: “Yahut da yalın durum, belirtisiz ad tamlamalarında ‘tamlayan’, sıfat tamlamalarında ‘niteleyen’ görevi yapar.” *Türkiye Türkçesi Grameri* (Şekil Bilgisi) s. 267

çifte standartların yeri olmadığını, Türkçenin sağlam yapısal kurallara dayalı bir dil olduğunu düşündüğümüzde bunun olanaksızlığı kendiliğinden ortaya çıkar. Sıfat, ad durumuna giremediğinden yalın durumda da olamaz. Sıfat görevini üstlenmiş birimlerin yüzey yapıya eksiz çıkmaları, onların yalın durum çekimine girdiklerini göstermez.

ç. Zarf, yalın durumda değildir: Muharrem Ergin, “Zarflar esas itibariyle çekimsiz unsurlardır. İsim oldukları zaman çekim eklerini alır, fakat zarf oldukları zaman hal ve yer bildiren çekim ekleri dışındaki çekim eklerini almazlar. Hal ve yer bildiren çekim ekleri eşitlik, instrumental ve yön ekleridir. Bu ekler edat fonksiyonunda olup çekim ekleri içinde zarf eki durumundadır.” (Ergin 1998: 258) sözleriyle zarfların ad durumuna giremediklerine dikkat çeker. Demek ki, eklerin niteliklerini, işlevlerini belirleyip onları tanımlarken, görevsel ve anlamsal işlevlerini dikkate almak, bağlamdan hareket etmek gerekmektedir. Durum eki alan sözcüğe zarf görev adı verilmemesi gereği, bir başka deyişle zarfların ad durumu çekimine girmemeleri, zarfların yalın durumda bulunmasına da engel oluşturmaktadır. “Eskiden bizi hep arardı.”, “İrmak, birazdan gider.” örneklerinde {-DEn} eki almış sözcüklerin (*eskiden*, *birazdan*) zaman zarfı oluşu, zarfların durum eki alabileceği anlamına gelmemelidir. *Eski* ve *biraz* sözcükleri bu eki almasalardı, zaman zarfı görevini üstlenemezlerdi. Çünkü burada hiçbir koşulda tek başına zaman zarfı görevini üstlenemeyecek olan *eski* ve *biraz*, {-DEn} ekiyle zaman zarfı yapılmış ve eylemle zaman ilişkisine girmiştir. Öyleyse burada {-DEn}, çıkma durumu eki olarak değil, görev değiştirici ek olarak değerlendirilmelidir. “Sözde, Dursun Amca kızı vermek istememiş.”, “Gürpınarlar, yıllardır bir arada yaşarlardı.” örneklerinde de {-DE} eki almış sözcüklerin (*sözde*, *bir arada*) durum zarfı oluşunun kaynağı, {-DE}’dir. Örneklerimizde {-DE} eki, bulunma durumu eki işlevinde değil; görev değiştirici ek işlevindedir. Demek ki, zarfların ad durumuna girmeleri söz konusu olamadığından yalın durum da, geçerli olmamalıdır.

Halbuki dilbilgisi kitaplarımızda zarfın yalın durumda bulunduğu dair bilgilerle karşılaşabiliyoruz. Örneğin, Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri*’nde “Yalın durumdaki adın bir nesne veya zarf görevinde kullanıldığı yerler vardır: **Yaz, kış, yağmur çamur** demez iki kat işine gelir giderdi.” (Korkmaz: 2003-268) demektedir. Korkmaz’ın verdiği bilgide koyu renkle yazdığı **yaz, kış** zarfı; **yağmur, çamur** nesneyi gösteriyor olmalı. Bunların tek ortak noktaları ad soylu olup yüzey yapıya eksiz çıkmalarıdır. Ancak farklılıkları daha fazladır. **Yaz, kış; demez / gelir giderdi** eylemleriyle zaman bağlantısı kurarak zaman zarfı / zarf görevini üstlenirken **yağmur, çamur; demez** eyleminin etkisi altına giren eksiz belirtme

durumundaki ad / belirtisiz nesne görevini üstlenmiştir. Yani ikisi de, yalın durumda değildir. Yalın durum çekimine giremezler.

Zarfin ad durumu çekimine girmemesi, yalın durum çekimine girmesini de engeller. Öyleyse yüzey yapıya eksiz çıkan ad soylu sözcükleri ilişki kurdukları dil birimlerini hesaba katmadan, görev adına bakmaksızın *yalın durumda ad* olarak değerlendirmek, uygun olmamaktadır.

d. Sözde özne, yalın durumda değildir. Edilgen-geçişli eylemlerin yaptığı işten etkileneni gösteren birime geleneksel dilbilgisinde *sözde özne* denmektedir. Edilgenlik eki, gerçek öznenin kestirilebilir olmasına ya da yüzey yapıya taşınmasına izin vermez. Geçişli-edilgen eylemin, eksiz belirtme durumuna girmiş bir adla olan bağlantısı, eylemi yapanı değil; eylemden etkileneni gösterir. Bu durumda, edilgen-geçişli eylemlerin kurduğu cümlelerde *sözde özne* terimiyle karşılanan birimin aslında *belirtisiz nesnenin* başka bir şey olmadığı ortaya çıkar. “Çamaşırlar yıkandı.” örneğinde *yıkamak* işini yapan biri var; ama işi yapan kestirilemiyor. Söz konusu işten etkilenen ise, *çamaşırlar-Ø*'dir. Örneğimizi “Kadın çamaşırları yıkadı.” biçimine getirdiğimizde “*çamaşır*”ın belirtme durumuna girdiği daha net görülecektir. Öyleyse, eksiz belirtme durumuna girmiş bir birime, sırf adı *sözde özne* diye yalın durumda demek doğru olmamalıdır. Ayrıca, *sözde özne* terimini, uygun, yerinde bir terim olarak görmediğimizi de belirtmek gerekir. Bunun, öznenin yalın durumda, nesnenin belirtme durumunda olma koşuluyla örtüşmediği gibi özne-nesne ayrımında öğretimi güçleştirdiğini düşünmekteyiz.⁷

e. Belirtisiz nesne, yalın durumda değildir: Ekli ya da eksiz belirtme durumuna giren ad, geçişli eyleme bağlanmak ister. Söz diziminde belirtme durumuna giren bu birime, *nesne* adı verilir. Nesne, geçişli eylemin dışa dönük olan hareketinin işi yapanın (öznenin) dışında yöneldiği varlığın, kavramın adıdır. Dolayısıyla adın ekli ya da eksiz belirtme durumuna girmesi de, nesne olmanın koşulu olarak görülür. “İlgün, cam kırdı.” örneğinde eylem, eylemi yapan ve eylemden etkilenen, sırasıyla *İlgün*: gerçek özne, *cam-Ø*: belirtisiz nesne, *kırdı*: yüklem dizgisinde verilmiştir. Özne (*İlgün*), yalın durumdadır; ancak nesne (*cam*), yüzey yapıda eksiz gözükmeyle birlikte eksiz belirtme durumuna girmiştir. Zaten özneyle nesne arasındaki fark; öznenin yalın durumda, nesnenin belirtme durumunda oluşu ise, bir nesnenin eksiz belirtme durumuna girdi diye yalın durumda sayılması, çelişki yaratır.

⁷ Bu konu için bkz. Kerime Üstünova, “Yüklem, Yalnız Özneyi mi İçinde Taşır?” *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 11, s. 241-250.

Sonuç: Yalın durum, adın yüzey yapıda herhangi bir biçimbirimle şekillendirilmeyip işlevsel özelliğini derin yapıda yüklediği varsayılan bir durum özelliği gösterir. Bu nedenle ad soylu tüm sözcüklerin yüzey yapıda bir ek taşımadıklarında yalın durumda bulunduğu sanılır. Oysa Türkçede yüzey yapıda sıfır biçimbirimle ad işletimine giren eksiz tamlayan durumu, eksiz belirtme durumu olduğu gibi ad soylu olup sıfat, zarf, edat, bağlaç ve ünlem görevini üstlenen dil birimlerine ad çekimine girme hakkı verilmemiştir. Yalın durum çekimine girme hakkı, yalnızca eylemle yapan / eden işlevi kuran ad ve zamirlere tanınmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmet Buran, *Anadolu Ağzlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1996.
- Ahmet Buran, "Türkçede İsim Çekimi Ekleri" *Türk Gramerinin Sorunları II*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 718, Ankara, 1999, s. 263-277.
- Ahmet Cevat Emre, "Türkçede Cümle", *TDAY- Belleten 1954*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 128-129.
- Efrasiyap Gemalmaz, "Uyum ve Standart Türkiye Türkçesi'nde Uyumlar", *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1989, S. 17.
- Efrasiyap Gemalmaz, "Alfabetik Sonekler Dizininde Türkçe Soneklerin Sıralanmasında Göz Önünde Bulundurulması Gereken Esaslar Üzerine", *Standart Türkiye Türkçesi ile İlgili Yazılar*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1994.
- Efrasiyap Gemalmaz, "Dil Bilimi ve Dil Bilgisi", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, S. 517, s. 82-85.
- Efrasiyap Gemalmaz, "Türkçede İsim Tamlamalarının Derin Yapısı", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1996, S. 4.
- Efrasiyap Gemalmaz, "Türkçede Tamlanan Eki Üzerine", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1997, S. 8.

- Fatma Akerson, *Dile Genel Bir Bakış*, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2000.
- Fuat Bozkurt, *Türkiye Türkçesi*, Cem Yayınevi, İstanbul 1995.
- Gürer Gülsevin, "Türkçede 'Sıra Dışı Ekler' ve Eklerin Tasnif-Tanımlama Sorunu Üzerine" *5. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, 20-26 Eylül 2004, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 855/I, Ankara, 2004, s. 1267-1283.
- Hatire A. Aliyeva, "Türkiye Türkçesinde İsmi Halleri ve Nesnenin İfade Vasıtaları", *V. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I* (20-26 Eylül 2004), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 855/I, Ankara, 2004, s. 131-156.
- Hikmet Dizdaroğlu, *Tümcebilgisi*, TDK Yayınları, Ankara 1974.
- İbrahim Delice, "Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi Denemesi" *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas, 2000, S. 9, s. 135-150.
- K. Grönbech, *Türkçenin Yapısı* (çev.: Mehmet Akalın), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 609, Ankara, 1995.
- Kemal Demiray, *Temel Dilbilgisi*, İstanbul, 1970
- Kerime Üstünova, "Eklerin Öğretimi Üzerine Bir İki Söz", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 2004/1, C. 6, S. 6, s.173-182.
- Kerime Üstünova, "Yüklem, Yalnız Özneyi mi İçinde Taşır", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 2006/II, C. 11, S. 11, s. 241-250.
- Kurum Yayını: *Türk Gramerinin sorunları II*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 718. Ankara, 1999.
- Leyla Karahan, "Fiil Tamlayıcı İlişkisi Üzerine" *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, S.549, s. 209-213.
- Manfred Götz, "Türkçede Ağırlıklandırma İlkesi Üzerine", *V. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I* (20-26 Eylül 2004),

- Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 855/1, Ankara, 2005, s. 1223-1234.
- Muharrem Ergin, *Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri için Türk Dil Bilgisi*, Bayrak-Basım-Yayım-Tanıtım, İstanbul. 1998.
- Muhsine Börekçi, "Türkçede Hal Eklerinin İşlevsel Olarak Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme", *IV. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı Eylül 2004-Çeşme*. (Basılmamış bildiri)
- Mustafa Öner, "Türkçede Edatlı (Sentaktik) İsim Çekimi", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, S. 565, s. 10-18.
- Mustafa Öner, "Edatların Karşılaştırma ve Sınırlandırma Bağlantıları" *TDAY-Belleten 1999/I-II*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 809, Ankara, 2003, s. 147-157.
- Nadir Engin Uzun **Evrensel Dilbilgisi**, Multilingual Yayınları İstanbul, 2000.
- Necmettin Hacıeminoğlu, "Türk Dili'nin Mantık Sistemi ve Kelime Aileleri" *Türk Kültürü Dergisi*, Muharrem Ergin Armağanı, TKAE Yayınları, Ankara, 1991.
- Osman Fikri Sertkaya, "Türkçede Kelime Çekimlenmesi Üzerine İki Eser", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1994*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 633, Ankara, 1996, s. 307-310.
- Osman Fikri Sertkaya, "Zamirlerde Katmerli Çekim Üzerine" *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992 (26 Eylül 1992-1Ekim 1992)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 632, Ankara, 1996, s. 17-37.
- Özgür Aydın, "Türkçede Belirtme Durumu Ekinin Öğretimi Üzerine", *Dil Dergisi*, Tömer Yayınları, Ankara, 1994, s. 5-17.
- Özgür Aydın, "İkinci Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Türkçe Dilbilgisi Betimlemelerinin Görünümü", *Çağdaş Türk Dili Dergisi*, Ankara, 1999, S. 137-138, s.33-41.
- Süer Eker, *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yayınları:7, (2. baskı), Ankara 2003.
- Tahir Kahraman, *Çağdaş Türkiye Türkçesindeki Füllerin Durum Ekli Tamlayıcıları*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 654. Ankara: 1996.

-
- Tahir Kahraman, “Çağdaş Türkiye Türkçesinde Ad Çekimi Eklerinin Kullanım Özellikleri ve İşlevleri” *Türk Gramerinin Sorunları II*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları:718, Ankara, 1999, s. 278-297.
- Tahir Nejat Gencan, *Türkçenin Grameri*, Baha Matbaası, İstanbul, 1974.
- Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları, Ankara 1990.
- Viktor Grigoriyeviç Guzev, *Oçerki po teori Tyurkskogo slovoizmeneniya: İmya* (Na materiale staroanatoliyskogo-tyurkskogo yazıka), [Türk Dilinde Kelime Çekimlenmesi Teorisi Üzerine Görüşler: İsim (Eski Anadolu Türkçesi Metinlerinden alınan örneklerle)], Leningradskiy Ordena Lenina i Ordena Trudovogo Krasnogo Znameni Gosudarstvennyy Universitet Leningrad 1987.
- Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)* Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 827, Ankara, 2002.